

MECMUA

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences]

ISSN: 2587-1811 Yıl: 5, Sayı: 10, Güz 2020

Savaş, Sürgün ve İskân “Çerkes Sürgünü ve Osmanlı Basımına Yansımaları (1863-1865)”

War, Exile and Settlement “Circassian Exile and its Reflections on the Ottoman Press (1863-1865)”

Arş. Gör. Ufuk SARITAŞ

Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi. Adıyaman, Türkiye. saritasufuk@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Yayın Değerlendirme
Yükleme Tarihi: 09.09.2020
Kabul Tarihi: 10.09.2020
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2020
Sayı: 10
Sayfa: 440-443

Article Information: Publication Review
Received Date: 09.09.2020
Accepted Date: 10.09.2020
Date Published: 30.09.2020
Volume: 10
Sayfa:440-443

Atıf / Citation

SARITAŞ, U. (2020). Savaş, Sürgün ve İskân “Çerkes Sürgünü ve Osmanlı Basımına Yansımaları (1863-1865)”. *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 Yıl: 5, Sayı: 10, Sayfa: 440-443

SARITAŞ, U. (2020). War, Exile and Settlement “Circassian Exile and its Reflections on the Ottoman Press (1863-1865)”. *MECMUA - International Journal Of Social Sciences* ISSN: 2587-1811 Year: 5, Volume: 10, Page: 440-443

MECMUA

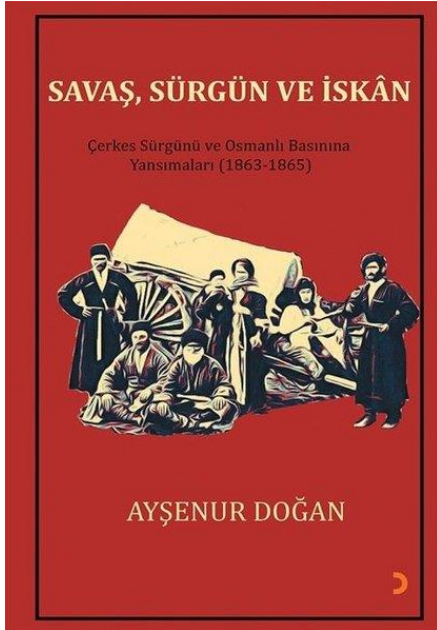
SAVAŞ, SÜRGÜN VE İSKÂN

Çerkes Sürgünü ve Osmanlı Basınına Yansımaları (1863 1865)

(ISBN: 978-625-7863-62-9, 215 sf., Cinius Yayınları, İstanbul, 2020)

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti açısından oldukça hareketli bir yüzyıldır. Avrupa’da başlayan milliyetçilik hareketleri, bünyesinde birçok etnik grup barındıran Osmanlı Devletini kaçınılmaz olarak etkisi altına almış ve başlayan iç karışıklıklar neticesinde toprak kayıplarına neden olmuştur. Daha önceki yüzyıllarda çeşitli zamanlarda üzerinde hâkimiyet kurulan Kafkaslar da 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı neticesinde elden çıkmış, Kafkas toprakları ve Müslüman Kafkas toplulukları üzerinde Osmanlı hâkimiyeti Rusya lehine el değiştirmiştir.

Kafkasya, Rusların hem güneye hem de doğuya açılması açısından kilit konumda bulunan bir coğrafyadır. Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetini kaybetmesinden sonra Rus orduları Kafkasya da Çerkes halkları üzerine askerî baskı kurarak onları buradan çıkarma çalışmalarına başlar. Coğrafyanın dağlık olmasının verdiği avantajla dirense de uzun süre zor zamanlar geçiren Çerkes halkları göç etmek zorunda kalırlar. Artarak devam eden bu göç hareketleri 1963-65 yılları arasında zirve noktasına ulaşır. Yıllarca ağır koşullar altında yaşayan, Rus zulmü ve katliamı altında ezilen Çerkes halkı büyük kitleler halinde Osmanlı Devleti’ne doğru göç hareketine başlarlar.

Ağustos 2020’de Cinius Yayınları tarafından yayınlanan Ayşenur Doğan’ın “Savaş Sürgün ve İskân” başlığını taşıyan kitabı 1863-1865 Çerkes sürgününü ve sürgünün Osmanlı basınına yansımalarını konu edinir. Çerkes sürgününe dair *Takvim-i Vekayi*, *Tasvir-i Efkâr*, *Tercüman-ı Ahval* ve *Ruzname-i Ceride-i Havadis* gibi Osmanlı basının ilk ve önemli gazetelerinde yayınlanan haberler çalışmanın çekirdeğini oluşturmaktadır. Kitap “XIX. Yüzyılda Osmanlı Basını”, “Rusya’nın Kafkasya’yı İşgali” ve “Gazetelerin Dili ile Sürgün, Göç ve İskân” başlıklı üç bölümden oluşmaktadır. Kitabın ilk bölümünde Osmanlı basınının XIX. Yüzyıldaki durumu ve basının kamuoyu oluşturmadaki etkileri anlatılmaktadır. XIX. yüzyıl Osmanlı basının yeni yeni oluşmaya başladığı bir yüzyıldır. Aslında 1800’lü yıllarda Osmanlı Devleti’nde yayın yapan gazeteler

bulunmaktaydı. Ancak yayın dili Fransızca olan bu gazeteler İzmir’de yaşayan Fransız tüccarlar tarafından finanse edilen yayın organlarıydı. Yayın politikaları Türklere karşı Rumları kışkırtmaya yönelik ayrılıkçı bir tutum arz etmekteydi ve ciddi bir kamuoyu gücü oluşturuyorlardı. Akbulut’un ifade ettiği üzere dönemin padişahı II. Mahmut gazetelerin ulusal ve uluslararası kamuoyunda oluşturduğu bu etkiyi gözlemler ve böylece devletin ilk resmi yayın organı olacak *Takvim-i Vekayi*’ye giden süreç başlar. (Akbulut, 2013: 35-36)

Doğan, kitabın ilk bölümünde Osmanlı Devleti’nde yayın yapan yabancı gazeteler, Mısır ve Girit’te Mehmet Ali Paşa’nın çıkardığı çift dilli gazetelerle birlikte devletin ilk yayın organı olan *Takvim-i Vekayi* ye giden süreci ele alır. *Takvim-i Vekayi*’nin hem tarih kaydı vazifesini gördüğünü hem yapılan yeniliklerden halkın haberdar edildiğini hem de halkı bilinçlendirme amacı güttüğünü belirtir.(Doğan, 2020: 20) Ayrıca 1863’ten sonra sayıları artan Çerkes muhacirlerin sürgünleri ve Osmanlı topraklarına yerleştirilmeleri hakkında halkı bilgilendirici haberlerin *Takvim-i Vekayi* sayfalarında yer bulduğunu söyler. Bu haberlerin büyük çoğunluğu Çerkeslere devlet tarafından yapılan yardımlar ile alakalıdır. Ayrıca sayıca daha az olmakla birlikte Çerkeslerin yerleştirildikleri bölgede halk tarafından yapılan yardımlar hakkında da haberler yapıldığını belirtir. Doğan, bu tarz haberlerin yapılmasının halkı Çerkes halkına yardım yapmaya teşvikte bulunmak olduğunu ve gazetede bu amaçla çeşitli devlet büyüklerinin yaptığı yardımların gazetede yayımlandığını söyler. *Ceride-i Havadis* ve *Tercüman-ı Ahval* gazetelerinde de yine sürgün ile ilgili haberler yer bulurken Çerkeslerin direnişlerinden övgü ile bahsedildiğini ifade eder.

Kitabın “Rusya’nın Kafkasya’yı İşgali” başlıklı ikinci bölümünde Kafkasya’nın coğrafi ve kültürel yapısı hakkında bilgi verilirken Osmanlı’nın Kafkasya ile ilişkileri de el alınır. Coğrafi olarak “Kafkasya, doğusunda Hazar Denizi, batısında Karadeniz, kuzeyde Maniç Bölgesi, güneyde ise Ermenistan ve Azerbaycan arasını kapsayan Kafkas Dağlarının kuzey ve güneyinde uzanan alandır.” şeklinde tanımlanır. (Doğan, 2020: 42) Kırka yakın dilin konuşulduğu Kafkasya’da Çerkeslerin ise birçok milletten sadece bir tanesi olduğu vurgulanır. Doğan, bölgede yaşayan ve kendilerine has Kafkas kültürü oluşturan toplulukların Türk kökenli, Kas (Kafkas kökenli) ve Hint-Avrupa kökenli kavimlerden meydana gelen çok parçalı bir yapıya sahip olduğunu söyler. Hatta nüfusun çok az olduğu halde kendilerine has dilleri olan ve etraflarındaki kabilelerle kültürel farkları olan küçük toplulukların da bulunduğundan bahseder. Bölgenin, tarih boyunca Türkler, Moğollar, Romalılar, Grekler, Araplar ve İranlıların hâkimiyeti altına girdiğini ifade eder. Bölgede daha önceleri animist ve natüralist inanç sistemlerinin bulunduğunu ancak daha sonraları İslamiyet ve Hıristiyanlığın yaygınlaştığını söyler.

Osmanlı'nın Kafkasya ile ilişkileri konusundan bahseden Doğan, Çerkesler ile Osmanlı Devleti'nin ilk temasının Fatih Sultan Mehmet döneminde olduğunu ifade eder. 1447'den 1810 yılında Rusya'nın işgaline kadar Kafkasya sahillerinin hâkimiyetini Osmanlı Devleti elinde bulundurur. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin Rusların güneye inmesini engellemek amacıyla Abaza ve Çerkes ileri gelenlerinin yardım çağrıları vesilesiyle Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızı olarak bölgede görevlendirildiğinden bahseder. Paşa'nın vazifesi, birtakım liman kale gibi yerleşimlerin imar ve tamiri, Çerkes ve Abazaların korunması, Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bölge halklarınca ihlal edilmesini önlemek ve Çerkeslere dair haberlerin İstanbul'a iletilmesidir.

Doğan, Kafkasya'da Rus işgalinin başlangıcı olarak Gürcistan'ın Rusya'ya katılmasını gösterir. 1810 yılına gelindiğinde ise Kuzey Kafkasya ve Dağıstan hariç her yerin Rus işgaline uğradığını ifade eder. Bunun yanı sıra Kafkasya'daki direnişler hakkında da bilgiler verir. Bu direniş 1785 yılında Çeçenistan'da Rusların “Müridizm” Kafkasyalıların ise Gazavat ismini verdikleri, liderliğini Nakşibendî tarikatına bağlı İmam Mansur'un yaptığı hareketle başlamıştır. Yine bu hareketin en ünlü liderlerinden birisi de Şeyh Şamil'dir. Kitabın ikinci bölümünde Kafkas halklarının her ne kadar Rus güçleri karşısında zayıf olsalar da direnişlerini 1865'e kadar devam ettirdiklerinden söz etmektedir. Osmanlı ve Rus gazetelerinin bu direnişten bahsettikleri söylenmektedir.

Kitabın “Gazetelerin Diliyle Sürgün, Göç ve İskân” başlığını taşıyan üçüncü ve bölümünde göçün nedenleri, Rusların sürgün politikası ve Osmanlı Devleti'nin iskân uygulamaları ele alınır. Göçün nedenleri ile ilgili farklı görüşlerden bahsedilir. Bunlardan ilki Osmanlı'nın Kafkas halklarını Türkleştirme politikası göttüğünü ileri süren görüştür. Bu görüşe göre Ruslarla birlikte Türkler de işgalci olarak görülür. Bir diğer görüş ise göçün dini değerlere dayandığıdır. Müslümanlar Darüİslama sığınmışlardır. Ayrıca Kafkasların maruz kaldıkları zulmün Müslüman olmalarından kaynaklandığı da bu görüş için ifade edilir. Doğan, göçlerde milliyetçiliğin yükselmesinin de etkili olduğunu vurgular. Ayrıca Kafkasların jeopolitik ve stratejik konumunun Rusların bu topraklarda hâkimiyet kurmak istemesinin aslî nedenlerinden birisi olduğunu ifade eder. Rusların sürgün politikasından bahsederken Rusya'da yapılan toprak reformunun etkisinden bahseder. Ruslar köylülere toprak dağıtmak amacıyla Kafkas topraklarını kullanmak istedikleri için işgal, baskı ve sürgünle Çerkesleri toprakların çıkararak boşalan arazilere Rusları yerleştirmişlerdir. Doğan, daha önceleri kurulan sıcak ilişkiler ve din kardeşliği dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin, Çerkeslerin göçleri karşısında gerekli iskân ve yardımların teminini görev olarak üstlendiğini ifade eder. Çerkesler'in Osmanlı topraklarında hem üretime katkı verdikleri hem orduda görev aldıkları hem de isyancı Hıristiyan nüfusa karşı Müslüman Muhacir grup olarak faydalı görüldüklerini ifade eder. Son olarak Çerkeslerin göçler hakkında

“Genelde bütün Osmanlı Müslümanlarının özelde ise Çerkeslerin, Osmanlı Devleti’ne göç etmelerinin altında yatan sebebi sadece din olgusu ile açıklamak yanlış değilse de eksiktir. Bir toplumun kendini yakın hissetmediği bir yere kitlelerle göç etmesi ve orda kabul görmesi mümkün değildir. Osmanlı Devleti, hâkim olduğu coğrafyalarda yeni bir kimlik oluşturmuştur. Bu kimlik siyasi, kültürel ve dini bir kimliktir. Özelde farklılıklar bulunsa da ortak geçmiş ve ortak değerler zorda kalan Müslümanları Osmanlı Devleti’ne getirmiştir.” der.(Doğan, 2020: 117)

Savaş, Sürgün ve İskân, Çerkes halkının uğradığı zulmü açıkça ifade etmekle birlikte Osmanlı Devleti’nin Müslüman muhacirlere karşı üstlendiği sorumlulukları da göstermektedir. Çerkesler, vatanlarını bırakmak zorunda kalarak Ürdün, Suriye, Filistin, Irak ve Türkiye’ye dağılmışlardır. Bugün yaklaşık üç buçuk milyon kadar Çerkes Türkiye’de yaşamaktadır. Doğan’ın ifadesiyle “Çerkeslerin sürgün süreci bir ulusun vatansız kalması ve sürgün edildiği yerleri vatan bilmesi ile sonuçlanmıştır. Her daim övgü ile sözü edilen mücadelelerinden sonra sürgün edilmeleri Osmanlı gazetelerinde tarihi birer vesika olarak yer almasının yanında geçmişin acı bir hatırası olarak ölümsüzleşmiştir.”(Doğan, 2020: 195)

Kaynakça

Doğan, Ayşenur, *Savaş, Sürgün ve İskân Çerkes Sürgünü ve Osmanlı Basınına Yansımaları (1863-1865)*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2020.

Akbulut, Uğur, “Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876)”, *Turkish Studies ForThe International Periodical The Language, Literature And History of Turkishor Turkic* cilt 8/5, Ankara 2013, s.31-57.